

Гейна О.В.,
к. філол. н., доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки,
Долинська В. І.,
викладач кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки
Одеський національний економічний університет,
м. Одеса, Україна

ПЕРЕВАГИ ІНДИВІДУАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ В ПРОЦЕСІ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

В статті йдеться про концепцію комунікативного індивідуально-орієнтованого підходу в процесі мовної підготовки, яка є теоретичною і методичною базою для гнучкої моделі навчання іноземних студентів. Зазначено переваги використання представленої концепції. Обґрунтовано доцільність об'єднання лінгвістичних і психологічних шляхів досягнення індивідуальних цілей учнів.

Практичні потреби міжнародного співробітництва, які постійно зростають, зумовлені процесами глобалізації. Вони сприяють збільшенню кількості іноземних громадян, що бажають навчатися індивідуально, прагнуть досягти власних цілей, які не збігаються з інтересами академічної групи того чи іншого етапу навчання.

Необхідність задовольнити такий соціальний запит й мотивує завдання інтенсивного пошуку нових напрямків і можливостей навчання російської мови як іноземної.

Одним із таких напрямів може стати втілення в реальну практику принципів навчання дорослих учнів, розкритих в особливому розділі дидактики – андрагогіка, який відносно недавно сформувався в педагогіці. Як зауважила О. Н. Капустіна [3: 405], в андрагогіці весь процес навчання будується на спільній діяльності учнів і вчителів і має деякі особливості, характерні для дорослої аудиторії. Серед них можна відзначити такі:

- усвідомлене ставлення до процесу свого навчання;
- потреба в самостійності;
- осмисленість навчання, а отже, сильна мотивація навчання;
- практична спрямованість щодо навчання, прагнення до застосування отриманих знань, умінь і навичок у практичній діяльності;
- вплив на процес навчання професійних, соціальних і тимчасових чинників.

Презентована гнучка модель навчання російської мови як іноземної найбільш правильно узгоджується з принципами андрагогіки і має переваги, оскільки відповідає запитам сучасного життя, реалізуючи комунікативне індивідуально-орієнтоване навчання. Новизна комунікативного індивідуально-орієнтованого навчання російської мови як іноземної згідно з нашою концепцією полягає в тому, що викладач дотримується мовних намірів (інтенцій) учня. І відповідно до них безпосередньо на занятті здійснюється

вибір комунікативних завдань, формуються стратегії їх розв'язання, що відповідають індивідуальним запитам учня, його актуальним потребам та інтересам.

На наш погляд, основою поетапного вдосконалення російської мови учня повинен стати психологічний шлях, що розкриває максимальне використання творчого потенціалу його особистості.

Зараз, коли від людей вимагається високий ступінь життєстійкості, що характеризується такими компонентами, як залученість, контроль, прийняття ризику, коли суспільство потребує гнучкості у стосунках з оточуючими і швидкості думки при прийнятті рішень, для іноземного громадянина, який живе в новому для нього соціокультурному середовищі, особливо актуальною постає проблема адаптації. Компонентами адаптивної поведінки є: здатність відбирати нову інформацію і трансформувати її в особистісне знання про те, що робити, як вчинити в нових умовах; здатність контролювати, на відміну від «пригнічувати» власні емоції і прояви; здатність освоювати соціальне оточення і нові соціальні ролі, зумовлені мінливими обставинами.

До ознак високої адаптивності можна зарахувати такі: особистість приймає систему цінностей певного суспільства; прагне до поваги; орієнтована в майбутнє; погоджується на деякі зміни себе, якщо це потрібно для досягнення мети.

Гнучка модель навчання російської мови як іноземної передбачає насамперед розвиток адаптивності особистості. З цією метою учням пропонується тренінг «Школа життєстійкості». Поняття життєстійкості, запропоноване Сьюзен Кобейса і Сальваторе Мадді, знаходиться на перетині теоретичних поглядів екзистенціальної психології та прикладної сфери психології стресу і співіснування з ним.

Однак роль життєстійкості не зводиться до ролі буфера при співіснуванні зі стресом, а є одним із ключових параметрів індивідуальної здатності до зрілих і складних форм саморегуляції, однією з опорних змінних особистісного потенціалу [5: 5].

Ми виходимо з того, що життєстійкість, будучи особистісно стійкою характеристикою, може цілеспрямовано розвиватися з закріпленням досягнутих позитивних змін.

Форми проведення тренінгу: міні-лекція, дискусія, презентація, робота в малих групах, рольові ігри, вправи.

Зміст програми тренінгу:

1. Міні-лекція про особливості «присутності» в групі психологічного тренінгу та можливості розвитку компонентів життєстійкості: залученість, контроль, прийняття ризику.

2. Практикум «залученості» або досвід переживання людиною своїх дій і що відбуваються навколо подій «як цікавих і радісних».

3. Практикум «контролю» або досвід переживання людиною своїх дій і що відбуваються навколо подій «як результатів особистісного вибору та ініціативи».

4. Практикум «прийняття ризику» або досвід переживання людиною своїх дій і подій, що відбуваються навколо «як важливого стимулу до засвоєння нового досвіду».

5. Потенціал життєстійкості. Робота в малих групах з вирішення ситуативних завдань і рольові ігри, максимально наближені до реальності, де здійснюється кризовий менеджмент.

6. Подія зустрічі. Заключна частина тренінгу, де учасники діляться один з одним своїми враженнями, розповідають про свої досягнення і відкриття, називають найбільш важливі події зустрічі, які допомогли їм все це усвідомити.

Мовна діяльність, організована в формі тренінгу, сприяє формуванню соціального інтелекту. Його показником є те, наскільки швидко людина адаптується до інтенсивно мінливих обставин життя, чи може пред'явити себе в суспільстві як суб'єкт діяльності, наскільки вона емоційно чутлива до змін в поведінці співрозмовника тощо. Щодо умов навчання російської мови як іноземної дорослих учнів соціальний інтелект є найбільш важливим, тому що саме його розвиток стає метою, до якої прагне той, кого навчають із більшою або меншою часткою усвідомленості.

За такої мети гнучкий стрижень реального навчального заняття є глибинна схема стратегії спілкування: з'ясувати позицію співрозмовника → порозумітися → забезпечити взаємодію.

Навчання спілкуванню проводиться в ситуаціях, максимально наближених до реального життя, де комунікація не зводиться до процесу передачі інформації, а включає в себе такі важливі складові, як взаємодія людей між собою; вплив один на одного; обмін ідеями, інтересами; творче засвоєння накопиченого досвіду.

Комунікативна компетенція учнів визначається ступенем оволодіння навичками розв'язання комунікативних завдань. Розв'язати комунікативну задачу – це означає за допомогою російської мови розв'язати якесь немовне завдання. Сенс комунікації в тій реакції, яку ви отримуєте. Якщо реакція партнера адекватна, це означає, що в комунікативному акті досягнуто взаєморозуміння.

У лінгвістичному сенсі комунікативна компетенція є здатність розуміти і породжувати цілісні мовні твори – тексти. Іншими словами, комунікативна компетенція формується лише на рівні тексту.

Будь-який текст, обраний як одиниця навчання, ми розглядаємо, за Н. Б. Луєвою [6:70], в рамках комунікативного процесу як писемну або усну форму використання мови, як структурно-цілісне знакове утворення, що є продуктом комунікативної діяльності відправника, моделює дійсність (або уявлення про неї) і запрограмоване ставлення до неї і сприйняття її читачем.

Розуміючи текст таким чином, ми можемо використовувати його як навчальну програму, оскільки як комунікативна одиниця, текст має певні властивості: мотивацію, комунікативну цілісність, тематичний зміст, ситуативну віднесеність, тобто в тексті закладена програма щодо його створення, а значить і його осмислення в процесі користування.

Ми підтримуємо точку зору Т. С. Кудрявцевої, що одиниці навчання повинні, з одного боку, співвідноситися з одиницями комунікації, з іншого – з механізмами породження і сприйняття мови, з третього – з процесом засвоєння нерідної мови. [4:63].

Усі вказане вище реалізовано у створеному нами і адаптованому навчальному посібнику «Співрозмовник». [2].

Як уже зазначалося, особливість комунікативного індивідуально-орієнтованого навчання полягає в тому, що учень сам обирає комунікативні завдання, які відповідають його актуальним потребам та інтересам, мотивам і цілям.

Тому наш посібник містить набір моделей типових комунікативних ситуацій у різних сферах спілкування, а також алгоритми їх реалізації на декількох рівнях спілкування.

«Співрозмовник» відтворює або імітує ситуації реального спілкування на таких рівнях спілкування.

Рольовий (стандартний) рівень спілкування.

Партнери діють в межах своїх соціальних ролей. Наприклад, етикетна поведінка в транспорті, на роботі і т. ін. Таке спілкування називають «контактом масок». На цьому рівні з партнером спілкуються як з виконавцем відповідної ролі.

Конвенціональний рівень спілкування.

Спілкування в ситуаціях, коли в партнері бачать особистість, настрої і думку якої не можна не врахувати, коли співрозмовники прагнуть знайти оптимальне для всіх вирішення проблеми. Наприклад, у ситуації, коли є конфлікт інтересів.

Діловий рівень спілкування.

Спілкування відбувається між партнерами, яких пов'язують стосунки співпраці, коли вони вважають один одного товаришами по спільній справі, мають спільні професійні інтереси. Наприклад, у ситуації ділових переговорів.

Особливе місце в посібнику належить художньому рівню спілкування, якому присвячений розділ «Пушкінські читання». О. С. Пушкін є основоположником сучасної російської мови. Учневі надається можливість стати співрозмовником «владики російського слова» і тим самим збагатити своє світосприйняття, тому що безпосереднє, живе сприйняття поезії в тому і полягає, що кожна людина виносить зі спілкування з поетом щось своє, нею самою зрозуміле і відчуте.

Читач стає причетним до всього, про що говорить художник, тому що художнє слово відгукується в ньому співпереживанням і співчуттям, і тоді Пушкін постає перед нами крізь рядки своїх віршів «як живий з живими розмовляючи». У цьому, мабуть, полягає головна відмінність літературного читання від читання наукових текстів.

Зміст навчального курсу репрезентують такі розділи: «Тактики і стереотипи спілкування», «Тематичні бесіди та презентації», «Наукові читання та обговорення» «Пушкінські читання». Треба підкреслити, що кожне реальне заняття може бути побудовано таким чином, коли в навчальний процес

включені комунікативні завдання з різних рівнів спілкування і в довільній послідовності, оскільки будь-яка з них може виявитися актуальною для конкретного учня зараз.

Така методична установка зумовлена концепцією гнучкої моделі навчання і слугує інструментом задоволення запитів і очікувань нашого адресата.

Посібник сприяє формуванню і розвитку таких компетенцій учнів:

– знати і використовувати всі базові компоненти ефективної комунікації нормативного розмовного стилю мовлення, загальнонаукового стилю мови і літературного стилю мовлення;

– вміти читати і розуміти тексти всіх вказаних стилів мови;

– вміти спілкуватися в усній і письмовій формі на всіх вище згаданих рівнях спілкування (рольовий (стандартний), конвенціональний, діловий, художній);

– вміти обробляти оригінальний науковий текст (компресія і трансформація тексту), складати до нього анотацію;

– вміти готувати повідомлення на певну тему і робити (проводити) його презентацію;

– вміти висловити свою точку зору з значущої для учня проблеми;

– оволодіти навичками публічного виступу на актуальну для учня тему.

Справжній комунікативний індивідуально-орієнтований курс російської мови призначений для дорослих учнів, які бажають підвищити рівень володіння російською мовою, продовжувати освіту в нашій країні, жити і працювати в російськомовному середовищі. Гнучка модель навчання російської мови як іноземної передбачає творчого підходу як з боку викладача, так і з боку учня.

Із методичної точки зору, реалізація творчого підходу в удосконаленні володіння російською мовою можлива за умови проблемного засвоєння змісту навчання як вищої форми комунікативної компетенції.

«Співрозмовник» містить навчальні матеріали, які «провокують» творчість. До них належать навчальні завдання:

1. Висловіть свою точку зору з проблематики прочитаного тексту. Наприклад, текст «Самомотивація», текст «Самоменеджмент».

2. Складіть есе на тему. Пропонуються такі теми: «Портрет успішної людини», «Переваги професії економіста», «Україна очима іноземця», «Туристичні маршрути України», «День відкритих дверей ОНЕУ», «Читаємо О. С. Пушкіна – ідеальний зразок російської мови», «Моя країна сьогодні і завтра», «Приморський бульвар – візитна картка Одеси».

3. Проведіть інтерв'ю з цікавою людиною.

4. Виступіть в ролі ведучого конференції і підготуйте вступне слово з проблеми конференції.

Концепція комунікативного індивідуально-орієнтованого навчання російської мови як іноземної, що реалізована в навчальному посібнику «Співрозмовник», є теоретичною і методичною базою для гнучкої моделі навчання дорослих учнів, що задовольняє соціальний запит іноземних громадян, які прагнуть інтегруватися в світову спільноту і адаптуватися до

умов країни, у якій вони перебувають. Як результат пошуку, автори, дослідивши нові напрямки і можливості навчання російської мови як іноземної, об'єднали лінгвістичні і психологічні шляхи досягнення індивідуальних цілей дорослих учнів.

Нами розроблено науково обґрунтована та експериментально перевірена система занять у студентській аудиторії, що базується на діалозі як світоглядній позиції тренінгу життєстійкості, який слугує інструментом формування цивілізаційних компетенцій.

Життєстійкість за Maddi є системою переконань про себе, про світ, про відносини зі світом і включає такі компоненти, як залученість, контроль, прийняття ризику [5: 5].

Тренінг в усьому світі є невід'ємною складовою освітнього процесу, будучи найбільш ефективним і результативним інструментом розвитку внутрішніх змін і зростання особистості.

Тренінг життєстійкості як інструмент формування цивілізаційних компетенцій - це спеціально організоване спілкування в групах з керованою динамікою, де реалізується особистісний підхід до навчання.

Особливістю такого підходу є створення умов як «середовища існування», де людина у своїй свідомості зустрічається з власним «Я» і, будучи в стані творчої активності, знаходить особистісне знання [1:69].

Знання - це завжди продукт суб'єктивного переживання. Якщо знання не пережито, то це інформація і тільки, яка з часом може забутись і її замінить інша.

Знання, на відміну від інформації, має психічний чинник. Психічний чинник - це те в нас, що діє. Наші дії відповідають нашому знанню. Знати - це означає розуміти, як діяти. У проблемній ситуації трансформується і теза, і антитеза - і створюється нове знання. І це завжди особистісне, індивідуальне знання.

Робота, спрямована на усвідомлення реалій життя, чим, власне, і характеризується тренінг життєстійкості, досягає мети в тому випадку, коли в результаті людина говорить: «Я знаю, що зі мною відбувається», «Я знаю, що мені робити», «Я знаю, хто я, і чого я хочу насправді», «я знаю, який вчинок під силу мені».

Ми виходимо з того, що особистісне знання неможливо взяти у когось у готовому вигляді (навіть якщо це наставник). Його можна тільки черпати з власного досвіду.

Таким досвідом для учасника тренінгу життєстійкості стає досвід спілкування й усвідомлення себе в психологічній групі, де він переживає важливі, значимі для себе події, спрямовуючи зусилля на поліпшення та розширення репертуару усвідомлень, доступних особистості.

У практичному розв'язанні проблеми формування цивілізаційних компетенцій за допомогою психологічного тренінгу ми орієнтуємося на концепцію М. Бубера про діалог як зустрічі двох особистостей, у якій відкривається реальність буття. Діалог, за М. Бубером, - це не тільки взаємодія двох логік двох живих людських істот під час їх зустрічі, це ще й «динамічна

подвійність, складова сутність людини». Вона виражається у тому, що людина одночасно «тут дає і приймає», наступає і захищається, здатна досліджувати і здатна заперечувати. Вона виявляє в собі «можливість вступити у відносини» і розкритися в них іншій людській істоті [7: 140].

Навчальним чинником у тренінгу життєстійкості як інструменті формування цивілізаційних компетенцій є Спів-буття Зустрічі або Спів-присутність. Йдеться про психологічний феномен спільно бути або про те, що кожен із нас «випромінює» як особистість у взаємодії, про те, як відбувається вираження ідей, як виникає енергія і сприймаються індивідуальні цінності [5:82].

Тренінгове заняття стає унікальним «середовищем існування», де можливо Спів-буття Зустрічі, яке переживається кожним його учасником як мужність вступити в діалог з Іншим і цією дією відкрити в собі особистісне знання.

Пошук кожним учасником тренінгу власного «ключа» особистісного зростання, що забезпечує розвиток життєстійкості, здійснюється в психологічних практикумах через Спів-буття Зустрічі, де можливою є зміна в собі і прийняття змін до іншого.

Характерними рисами Спів-буття Зустрічі, що забезпечує формування цивілізаційних компетенцій у тренінгу життєстійкості, є такі:

1. Спів-буття Зустрічі - це взаємодія, організована за принципом «спільно бути», «бути спів-присутнім», не нав'язуючи Іншому свій образ світу.

2. Спів-буття Зустрічі - це цикл Контакту двох або більше цілком сформованих особистостей зі своїми переконаннями, системою цінностей і моделлю поведінки, що відрізняються здатністю складатися в діалозі на підставах принципів партнерських відносин.

3. Спів-буття Зустрічі є смисловим стрижнем заняття, навколо якого розгортаються всі навчальні дії.

4. Необхідною умовою того, щоб Спів-буття Зустрічі відбулося, слугує створення позитивного психологічного клімату в аудиторії і постійна підтримка відповідної якості енергії, що виникає.

5. Спів-буття Зустрічі має на увазі високий ступінь інтеграції знання і поведінки і є живим втіленням знання завдяки активізації присутності як психологічного феномена та всіх компонентів життєстійкості.

6. Спів-буття Зустрічі, будучи психостимулюючим чинником навчання, робить більш розкутою творчу енергію учня, розкриває його особистісний потенціал і нові можливості щодо досягнення особистісно мотивованих, усвідомлених цілей.

До практичних навичок, що становлять цивілізаційні компетенції, які формуються в тренінгу життєстійкості через Спів-буття Зустрічі, ми зараховуємо такі:

- вміння слухати співрозмовника і бути почутим у прагненні до взаєморозуміння;

- вміння будувати партнерські стосунки в прагненні до поваги прав і свобод людини;

- вміння контролювати (на відміну від пригнічувати) власні емоції і прояви в прагненні до толерантності;
- вміння приймати зважені рішення в незвичних ситуаціях;
- вміння позитивно мислити і зберігати душевну рівновагу в прагненні до гармонії з собою і навколишнім світом.

Важливо підкреслити, що цей список не є повним і остаточним переліком результатів, які можуть бути досягнуті учасниками тренінгу, тому що спілкування в тренінговій групі - це живий процес людської взаємодії, що породжує емоційні інсайти, особистісні відкриття завдяки творчій енергії, розкріпачує в Спів-буття зустрічі. Власне, кожен досягає того, що виявляється йому особисто під силу.

Загалом розвиток життєстійкості сприяє позитивній переоцінці значення всього, що сталося для особистості, для її подальшого зростання. Тому справжнім досягненням учасника тренінгу є не стільки оперування певними техніками подолання, скільки навчання здатності до зміни звичних навичок реагування на ситуацію, які виявилися непридатними для розв'язання тої чи іншої життєво важливої проблеми в нових умовах існування.

У навчальних цілях можна структурувати зусилля, спрямовані на поліпшення і розширення репертуару усвідомленням, доступних особистості, об'єднуючи їх в тематичні блоки.

Пропонована авторами система формування цивілізаційних компетенцій через Спів-буття зустрічі, у тренінгу життєстійкості є потужним стимулом для внутрішніх змін і зростання особистості.

Ефективність і результативність цього тренінгу зумовлена тим, що формування цивілізаційних компетенцій здійснюється на основі гуманізації загальнолюдських цінностей.

Таким чином, особливістю описаної авторами концепції є особистісно творчий підхід до навчання, коли формування комунікативної компетенції тісно пов'язане з навчанням ефективного спілкуванню в реальній ситуації, що відрізняється великим ступенем значущості для конкретного учня.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що розроблений інструментарій розкриття особистісного потенціалу учнів, у свою чергу, передбачає розвиток діалогічної спрямованості особистості як світоглядної позиції і набуття практичних навичок, що забезпечують індивідуальну здатність до зрілих і складних форм саморегуляції і адаптації до нових і постійно мінливих умов в ситуації особистісного вибору.

Література

1. Гейна О. В. Долинская В. И. Теория и практика личностного подхода при обучении РКИ.– Язык как фактор интеграции образовательных систем и культур: Сб. науч. ст. (по итогаммеждународнойнаучно-практической конференции) / под ред. И. Б. Игнатовой, Л. Ф. Свойкиной, Л. С. Безкоровайной. – Белгород: ИПЦ "ПОЛИТЕРРА", 2012.

2. Долинская В. И., Гейна О. В. Собеседник. Коммуникативный курс русского языка для иностранцев: учебное пособие. – Одесса: ОНЭУ, 2014. – 239 с.

3. Капустина О. Н. Психолого-педагогические особенности обучения взрослых учащихся иностранному (русскому) языку // Язык как фактор интеграции образовательных систем и культур: Сб. науч. ст. (по итогам международной научно-практической конференции) / под ред. И. Б.Игнатовой, Л. А. Безкоравайной.– Белгород: Изд-во БелГУ, 2010.– Вып. 5. – 488 с.

4. Кудрявцева Т. С. Единицы текста и единицы обучения // Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания. Тезисы докладов и сообщений. I (секции 1-3).– М.: Русский язык, 1990.– 715 с.

5. Леонтьев Д. А., Рассказова Е. И. Тест жизнестойкости.– М.: Смысл, 2006.– 63с.

6. Луева Н. Б. Смыслообразующие функции элементов художественного текста на стилистическом уровне / Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания. Тезисы докладов и сообщений. Т. I (секции 1-3).– М.: Русский язык, 1990.– 715 с.

7. Серeda Е. И. Практикум по межличностным отношениям: помощь и личностный рост. – СПб.: Речь, 2006.– 224 с.